

UDK 808.5(049.3)

Primljeno: 28. 07. 2024.

Stručni rad
Professional paper

Senad Arnaut

RETROSPEKTIVA GOVORNIŠTVA

(Spahija Kozlić, *Retorika*, Pendulum, Zenica, 2024)

*Preživjeće samo riječi
– one što ih nikad nismo izgovorili
– i po njima će, o Čudo,
dugo da se pamti naš boravak ovdje.
(Abdulah Sidran, U pustu maglinu)*

Nova knjiga Spahije Kozlića pod naslovom *Retorika* nudi retrospektivu razvoja govorništva od antičke Grčke pa do savremenog doba. Ovim djelom Kozlić čini iskorak na bosanskohercegovačkom filozofskom *Trgu*, pišući/kazujući historiju govorništva, prvu na bosanskom jeziku, te na taj način, kako to i Dževad Drino u svome pogovoru ovoj knjizi primjećuje, *popunjava realnu prazninu u našem izdavaštvu*. Govor i vještina govorenja, kako je to već i slavni grčki govornik Isokrat primijetio, predstavljaju dar ubjeđivanja i međusobnog razumijevanja, a koji su čovjeku dati da od sebe odbaci životinjski način života, te da uz to, kako navodi i Milan Uzelac u svojim predavanjima iz retorike, prigrli civilizacijski napredak, osnuje gradove, ispiše zakonike, iznjedri razvoj zanata i umjetnosti.

U svojoj analizi razvoja govorništva Kozlić nas upućuje na promišljanje govora kao ljudske poetičke aktivnosti neodvojive od čovjeka, smještajući govor u neposrednu blizinu našeg vlastitog bitka, jer dalo bi se postaviti pitanje jesmo li išta drugo nego govor, aktivni govor, jezik kao kuća bitka, dakle hajdegerovski kazano, temeljni način bitka u svijetu, jezik koji daje mogućnost početka mišljenja. Stoga se u knjizi

koja je pred nama dade iščitati i niz odnosa koje nam autor virtuzno ispisuje.

U prvom redu riječ je o odnosu govora i istine – da li retorika uspijeva dokučiti istinu? Može se iščitati više odgovora, ukoliko je riječ o transcendentnoj istini retorika u tom slučaju ima gotovo minimalnu vrijednost, štaviše, kako je to i Platon primijetio, retorika se u tom slučaju postavlja i kao prijetnja samoj istini. Ukoliko je riječ o istini kao društvenom i političkom fenomenu, u domenu onog praktičnog ljudskog djelovanja, retorika bi trebala imati glavnu ulogu u određivanju istine.

Drugi, reklo bi se prirodan odnos koji se da iščitati na stranicama ove knjige, jeste odnos retorike i etike. Retorika, još od sukoba sofista i Sokrata, u svojoj praksi postavlja etička i moralna pitanja. Ukoliko dokazi koje sebi priskrbljuje govornik zanemaruju etičku i moralnu odgovornost, onda je takva retorika u najmanju ruku manjkava i nalikuje na ono što autor ove knjige naziva karnevalizacijom govora – govorkanjem i logomanijom.

Treći odnos koji retorika uspostavlja jeste odnos spram političke moći. Retorika je oduvijek imala važan odnos sa političkom moći u društvu. Retorske viještine, a to nam je poznato još od sofista, sa sobom nose i određenu mjeru moći, a govorničke i stilističke prakse imaju važnu ulogu u koncentraciji, kanalisanju i distribuciji društvene moći. U ovom kontekstu, govor valja razumijevati dvojako, kao suveren, buntovan, revolucionaran i pustolovan govor, ono što su još Grci označili kao *parrhesia* (παρρησία) i kao moćan politički instrument i alat, zarobljen u različitim mrežama ideologija i takav govor autor označuje kao *ancilla ideologiae*.

Poglavitito, knjiga se bavi razvojem retorike u staroj Grčkoj, dajući naglasak na uslove i nastanak govorništva kod Helena, a u zasebnim dijelovima Kozlić pridaje pažnju prvim učiteljima i školama retorike, prije svega misleći tu na sofiste (Protagora i Gorgija). Potom autor analizira Platonov dijaboličan odnos spram retorike, gdje se retorika našla pred određenom vrstom strašnog suda. Na kraju prvog dijela knjige, autor nas uvodi u Aristotelovo viđenje retorike, kao poietičkog – stvaralačkog znanja – gdje se govor i jezik nadaju kao mogućnost i sredstvo objašnjenja svijeta.

U drugom dijelu knjige Kozlić piše o razvoju retorike u helenističko-rimskom periodu, baveći se autorima Hermagorom iz Temma, Markom Tulijem Ciceronom, koji postavlja jasne ciljeve retorike, koji pripada zlatnom periodu razvoja rimske retorike, i Kvintilijanom kao najmarkantnijim predstavnikom srebrenog perioda razvoj rimske retorike, koji u svome djelu *Obrazovanje govornika* kazuje o teoretskim, pedagoškim i praktičnim (etičkim) ciljevima retorike.

Treći dio knjige tematizira razvoj retorike u Srednjem vijeku, koja, slično i filozofiji u svome razvoju nosi određeni pečat kršćanstva, ali se ipak srednjovjekovna

retorika oslanjala na ranije grčke i rimske uzore, prije svega na Aristotelovu *Retoriku* i Ciceronov spis *De inventione*.

U četvrtom dijelu knjige autor nas podsjeća na novovjekovni period u razvoju retorike, dajući posebno naglasak na renesansni duh retorike, kada dolazi do revitalizacije Kvintilijanovih praktičnih i moralnih principa retorike. Ovdje nas autor podsjeća i na Montaigneov doprinos razvoju retorike, a koji se ogleda u naglašavanju mogućnosti da se sugovornik sluša, što funkcioniše kao pretpostavka dijaloga. Kao najznačajnijeg retoričara 18. stoljeća, autor navodi Giambattista Vica, profesora retorike koji u svome konceptu retorike naglašava važnost ispreplitanja etičkih, estetičkih i logičkih stajališta, čime se Vico naslanja na ideale grčko-rimske retorike. Kozlić u potpoglavlju ovog dijela knjige pažnju posvećuje i Arthuru Schopenhaueru i njegovom posthumno objavljenom djelu u kojem autor ukazuje na erističke i sofističke opasnosti govorenja.

U posljednjem petom dijelu knjige autor nas upoznaje sa razvojem retorike u savremenom dobu, prije svega referirajući na razumijevanje retorike kao susreta logike i stilistike. Dva su bitna autora za razvoj retorike u savremenom dobu. Hans Georg Gadamer je retoriku razumijevao kao hermeneutiku, tj. umijeće tumačenja, i retoriku kao težnju ka spoznaji istine, suprotstavljajući se svođenju retorike na elokvenciju. Drugi autor na kojeg nas Kozlić podsjeća je Jürgen Habermas, koji retoriku razumijeva kao komunikativno djelovanje, koje se u svojoj suštini oslanja na kantovsku potrebu za kategoričkim imperativom – u kojem svaki govor treba biti u saglasnosti sa kvalifikovanim većinom koja stremlji ka socijalnom idealitetu.

Posljednje potpoglavlje ovog dijela knjige problematizira važnost retorike za savremeno pravo, budući da se i pravo i retorika u svojoj praksi oslanjaju na argumente, a od snage argumenata i u sudskoj i u bilo kakvoj drugoj raspravi zavisi i krajnji ishod. Stoga, argumentovano zaključivanje i retorika u savremenom pravu dobijaju sve više na značaju. Pitanje valjanosti argumentacije problematizirao je belgijski filozof i pravnik Chaim Perelman, koji smatra da ispravna argumentacija treba počivati na principima pravednosti, a „koju on definiše kao način djelovanja prema kojem bića suštinski iste kategorije treba da budu tretirana na isti način“ (str. 121), ukazujući pri tome na principe Kantovog kategoričkog imperativa i podsjećajući nas na zahtjev uma da čovjek u govoru i djelu mora braniti univerzalne moralne vrijednosti.

Zaključno, čini se da je autor ove knjige uspio i više od onog što stoji u podnaslovu – da ponudi kratku retrospektivu govorništva. Uspio je, također, i u svome naumu da ukáže da su govor i jezik ono što čovjek jeste, biće jezika (pri tome naglašavajući i njegovu slušalačku prirodu koja upotpunjuje govor), a da je filozofija uzvišeni raz-

govor duše sa samom sobom. Vrijednost ove knjige nije samo u njenom retrospektivnom podsjećanju na historiju filozofije i retorike, što će za studente i one koji žele proširiti svoje znanje poslužiti kao odlična propedeutika u historiju retorike, već što su u njoj sadržani i temelji dubljeg razumijevanja i mogućnosti izgradnje budućeg istraživanja govora i retorike kojima se Kozlić ovdje iskreno posvetio. Stoga je ovim skromnim tekstom preporučujem na čitanje, njeno promišljanje i buduće dijalogiziranje.

Adresa autora
Author's address

Senad Arnaut
Univerzitet u Zenici
Filozofski fakultet
senad.arnaut@unze.ba